

TARIM SEKTÖRÜNÜN GELİŞTİRİLMESİNDE VADELİ İŞLEM VE OPSİYON BORSASI

Mehmet Faruk ÇATAL
Atatürk Üniversitesi Erzurum MYO Muhasebe Bölümü - Erzurum
e-mail: mfcatal@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi / Received : 15.09.2007

Özet: Tarım sektörünün diğer sektörlerle oranla dezavantajlı olduğu konulardan birisi, sektörde çok yoğun olarak görülen risktir. Bu durum fiyatlarda yüksek oranlı dalgalanmalara neden olmaktadır. Ticaret borsalarında spot işlemlerin yanında vadeli işlemlerin de gerçekleştirilmesi, söz konusu dalgalanmaların ortaya çıkaracağı riskleri en aza indirecektir. Ülkemizde halen tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlemler İzmir Vadeli İşlemler Borsasında yapılmaktadır.

Çalışmamızın amacı tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerini ve vadeli işlem piyasalarını tanıtmak ve konuyu İzmir VOB'nın tarım sektörü açısından değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, Risk, Tarıma Dayalı Vadeli İşlem, Vadeli İşlemler Borsası

The Derivatives Exchange for Making the Agriculture Sector Develop

Abstract: When compared to other sector, one of disadvantages of agriculture sector is the risk factor seen heavily in the sector. This situation causes fluctuations at high rates in the prices. The fact that futures are realized beside spot procedures at trade exchanges reduces the risk at least which these fluctuations cause. In our country, futures depending on Agricultural products have been performed at İzmir Derivatives Exchange.

The purpose of our study is to introduce Agriculture futures contracts and derivatives exchanges and to evaluate the İzmir TurkDex for Agriculture sector.

Key Words: Agriculture Sector, Risk, Agricultural Futures, Derivatives Exchange

GİRİŞ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimde bulunan işletmeler arazi ve işgücü gibi üretim faktörlerine göre, özellikle yetersiz işletme sermayesi ile faaliyette bulunmaktadır. Bu nedenle tarımsal gelişme yeterli düzeyde olmamaktadır. Sermaye piyasası içerisinde tarıma aktarılan plasmanların yetersizliği de göz önüne alındığında, tarımsal işletmelerin gelişip büyüebilmesi ve ekonomiye yeterli katkıyı sağlayabilmesi mümkün olmamaktadır (Güneş, 2004).

Stratejik öneme sahip olan tarım sektörü tüm dünyada önemini korumaktadır ve gelecekte de koruyacaktır. Ülkemizde de Tarım Sektörü nüfus, istihdam, milli gelir, dış ticaret bakımından ele alındığında ülke ekonomisi için önemi görülecektir. Ancak, Türk Tarım Sektöründe ki potansiyelin yeterli ölçüde kullanılamaması, tarımın ülke ekonomisine katkısını azaltmaktadır.

Ülkemizde, tarımsal ürünlerde şimdiye kadar devletin yoğun müdahalesi yaşanmış ve bunun sonucunda fiyatlar piyasa şartları çerçevesinde oluşmamıştır. Çiftçiler hükümetlerin açıkladıkları destekleme fiyatlarıyla yetinmek zorunda kalmışlardır. Bunun yanında, idari müdahale ile oluşturulan fiyatlar, bazı ürünlerde stok fazlasının oluşmasına neden olmuştur. Tarımsal ürün fiyatlarına devletin müdahalesi, aynı zamanda bunu girdi olarak kullanan sanayicinin de rekabet gücünü olumsuz şekilde etkilemiştir.

Tarım Sektörünün karşılaştığı bu olumsuzlukları önlemede kullanılabilecek enstrümanlardan biri de Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarıdır. Zira tarım sektörü VOB işlem gören tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri ile geleceğe yönelik fiyat oluşturulması ve risk transferi imkanı elde edeceklerdir.

TÜRKİYE ve AB'DE TARIMIN EKONOMİDEKİ YERİ ve ÖNEMİ

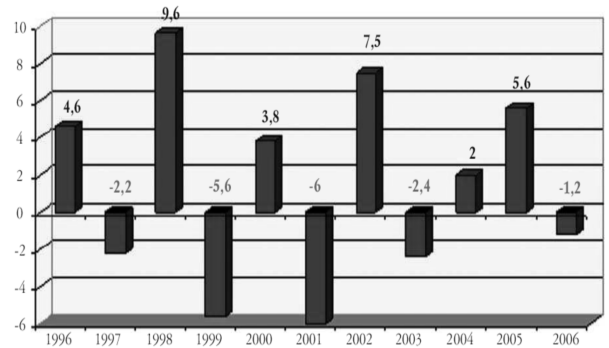
Türkiye'de Tarım Sektörü büyük bir potansiyele sahip olup, kalkınmaya değişik yollardan katkı yapmaktadır. Tarım Sektörü ülkemizde çalışan nüfusun yaklaşık % 30'una istihdam sağlamaktadır. Sadece istihdam içindeki önemi nedeniyle bile tarım sektörü üzerinde durulmaya değer bir sektördür (Kıral ve ark., 2000).

Tarım Sektörü, ekonomide taşıdığı öneme rağmen

men üretimin doğal koşullara bağlı olması ve işletme ölçeğinin küçüklüğü nedeni ile çok küçük ve parçalı olmuştur. Tüm dünyayı bekleyen ciddi iklim değişiklikleri ve küresel ısınma gibi konular da tarım politikaları alanında tartışılması gereken konular haline gelmiştir (ASKON, 2007).

2000 Genel Tarım Sayımına göre Türkiye'de 3.967.000 tarım işletmesi bulunmaktadır. İşletmelerin yaklaşık %3,6'sı sadece hayvancılık ve % 96,4'ü bitkisel üretim ile hayvancılığı birlikte yapmaktadır. Ortalama işletme büyüklüğü ise yaklaşık 5.9 hektardır (TÜBİTAK, 2003). Hâlihazırda sektörün GSMH'dan aldığı pay ise yaklaşık % 12 civarındadır.

Grafik 1. Tarım Sektöründeki Büyüme Oranları (%)

(Kaynak: T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ve DPT, "Ekonomik Gelişmeler", 2006)

Sektörün ülkenin genel ekonomik ve sosyal koşullarına karşı duyarlılığı, Sektörel büyüme hızında yıllar itibariyle dalgalanmalara neden olmuştur (Yavuz, 2005). Grafik 1'deki büyüme rakamlarına bakıldığında 2004 ve 2005 yıllarında iki defa üst üste büyüme kaydedildiği bunun dışında ise istikrarsız bir yapı olduğu görülmektedir.

Tarım kesimi 2006 yılı ilk çeyreğinde %6,2 büyüyen tarım sektörü, ikinci çeyrekte %1,1 küçülmüş, ilk altı aylık büyüme ise %1,3 düzeylerinde kalmıştır. Üçüncü çeyrekte ise yüzde 2 gerileme yaşanmış ve 2006 yılında tarımda küçülme kaydedilmiştir (ASKON, 2007).

AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, en önemli sınavlarından birini tarım sektöründe verecektir. AB müktesebatının neredeyse yarısını oluşturan Ortak Tarım Politikası (OTP), Türkiye için de çok önemlidir. Çünkü şu an için nüfus

sun yaklaşık %32'si tarım sektöründen geçimini sağlamaktadır. Ayrıca, tarım ülkelerin besin ihtiyaçlarını karşılanması, istihdama olan katkısı, tarımsal sanayiye hammadde sağlaması, dış ticarete önemli paya sahip olması gibi nedenlerle, hem Türkiye'de hem de AB'de ekonomik ve sosyal açıdan stratejik bir sektör konumundadır (Yalçınkaya ve ark., 2006).

Bu nedenle, çalışmamızda tarımın ülkemiz ekonomisi için önemi AB ile mukayeseli olarak incelenecektir. Çizelge 1'de Türkiye ve AB'deki tarıma ait bazı göstergeler karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Çizelge 1. Türkiye ve AB'deki Bazı Göstergelerin Karşılaştırılması (2001)

	Türkiye	AB
Yüzölçümü(Milyon ha)	78	332
Tarım Alanı(Milyon ha)	39	134
İşletme Sayısı(Bin adet)	3000	7.370
Ortalama İşletme Büyüklüğü (ha)	5,9	17,4
Nüfus(Milyon kişi)	65	372
Tarım Nüfusu (Milyon)	20	15,6
Tarımda İstihdam (Milyon)	9,4	7,4
İstihdamda Tarımın payı (%)	34,0	5,0
Kişi Başına GSMH (\$)	2.143	23.981
Tarım Sektöründe Kişi Başına GSMH (\$)	980	9.286
GSMH'da Tarımın payı (%)	11,2	1,9
İhracatta Tarımın Payı (%)	7,83	7,5
İthalatta Tarımın Payı (%)	4,18	10,5

(Kaynak: DPT, Ekonomik Gelişmeler, 2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr>)

AB ile Türkiye tarımı karşılaştırıldığında en belirgin farklılık, Türkiye'de Tarım Sektörünün GSYİH içindeki payının, toplam nüfus içinde tarımsal işgücü oranının ve tarımsal işletme sayısının yüksekliğidir.

Gelişen bir ekonominin en önemli bileşenlerinden biri tarım sektörüdür. Bir ülkenin GSMH'sı içinde Tarım Sektörünün payına bakarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir yürütmek mümkündür (Yalçınkaya ve ark., 2006). Çizelge 1 incelendiğinde, Tarım Sektöründe kişi başına GSMH, AB'de 9.286 dolar iken Türkiye'de 1.398 dolar-

dır. Ancak gerek IMF ve Dünya Bankası'nın yönlendirdiği program, gerekse 2001 Şubat krizi diğer sektörleri olduğu gibi tarımı da derinden etkilemiş ve tarımda kişi başına GSMH 1.000 doların altına (878 dolara) düşmüştür.

Diğer önemli bir farklılık ise, tarımsal nüfus ve istihdam da görülmektedir. AB'nin toplam nüfusu 372 milyondur. Toplam istihdamda tarımın payı ortalama % 7,4 dür. Türkiye'de ise 2001 yılı itibarıyla toplam 65 milyon nüfusun %30,8'i (20 milyon) tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Bu durum tarımda işgücü verimliliğini ve tarımda çalışanların gelir düzeyini düşüren en önemli etkenlerden birisidir.

2001 yılı Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler Anketi sonuçlarına göre, Türkiye'de 3 milyon tarımsal işletme bulunmakta ve ortalama işletme büyüklüğü 5,9 dekadır. AB'de ise 7.370 adet işletme bulunmakta ve ortalama işletme büyüklüğü 17,4 dekadır. Yani, AB'de ortalama işletme büyüklüğü Türkiye'nin üç katıdır.

Çizelge 1 incelendiğinde Türkiye'de ithalatın yaklaşık 4,18'ini, ihracatın ise %7,83'ünü tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, özellikle son yıllarda tarım sektörünün, net ihracatçı konumundan net ithalatçı konumuna geçtiği söylenebilir. AB'de ise Türkiye'nin tam tersi ithalatçı konumundadır. AB'de ihracatın %7,5'ini tarımsal ürünler oluştururken, ithalatın % 10,5'ini tarımsal ürünler oluşturmaktadır.

Ayrıca, Türkiye; Avrupa Birliği Ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagil, yaş meyve-sebze ihracatı yapmaktadır. Türkiye bu ürünlerin ihracatında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. İthal edilen tarımsal ürünlerin başında ise; buğday, mısır, pirinç, yağlı tohumlar, pamuk, canlı hayvan ve et gelmektedir (Yavuz, 2005).

Türkiye ve AB'deki desteklere bakıldığında, 2001 yılı rakamları ile AB tarıma 105,6 milyar dolar destek verirken, Türkiye aynı dönemde 6,3 milyar dolar destek vermiştir. AB, bütçesinin yüzde 50'sini, ekonomisinin yüzde 5'ine karşılık gelen Tarım Sektörüne aktarılmaktadır. Türkiye'de ise tarıma yönelen toplam desteklerin GSMH'ya oranı yüzde 4,3'tür. Buna göre 2001

yılında AB'de çiftçi başına tarımsal destek 5.700 dolar, Türkiye'de ise 280 dolardır. Başka bir ifadeyle, AB çiftçisine Türkiye'ye oranla 20 kat daha fazla desteklemektedir.

VADELİ İŞLEM (FUTURES) PİYASALARI

Vadeli işlem piyasaları, bir malın (tarımsal mal, değerli maden, döviz, hazine bonusu, devlet tahvili, borsa endeksi) taraflar arasında yapılan anlaşma sonucu belirli bir fiyattan ileriki bir tarihte teslim edilmek üzere alım satım sözleşmelerinin yapıldığı ve bu sözleşmelerin el değiştirdiği borsalardır (Karslı, 2003).

Vadeli İşlem sözleşmelerine benzer ilk uygulama 1697 yılında Japonya'da ortaya çıkmıştır. Toprak sahipleri, pirinç üretimini teminat göstererek, ekonomide para gibi işlem gören alını sertifikaları çıkarmışlar ve pirinç fiyatlarındaki dalgalanmaların, bu sertifikaların değerinde de değişikliklere neden olduğu anlaşıldığından da ilk vadeli işlem piyasası oluşmuştur (Kondak, 2002). Dolayısıyla, çeşitli malların gelecekte teslim koşullarıyla alım satımı yeni bir olgu değildir. Bu uygulama ilk olarak tarımsal ürünlerde başlamıştır. Üretici ya da çiftçiler vadeli pazarda ürünlerini pazarlarken, o malı kullananlarla vadeli alım satım konusunda anlaşmışlardır. Satıcılar ve alıcılar gelecekte belirli bir tarihte önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden teslimine ilişkin bir anlaşmaya girmektedirler. Teslimata kadar taraflar arasında herhangi bir değişim olmamaktadır. Ancak, eski çağlarda hiçbir şey standart değildi, malın miktarı, kalitesi, teslim tarihi ve fiyatı pazarlığa tabi idi. Zamanla tarımsal ürünlerde daha iyi bir ticaret yöntemine ihtiyaç duyulmuş ve bir grup tacir bir araya gelerek 1848 yılında Chicago Ticaret Borsası'nı(CBT) kurmuşlardır (Ersan, 1997). Günümüzde ise sadece Amerika da 11 vadeli işlem borsası faaliyettedir. Amerika dışında uluslararası alanda önemli vadeli işlem borsaları olarak Londra (LIFFE), Rio de Janeiro (BBF), Singapur (SIMEX), Tokyo (TIFFE), Zürih (SOFFEX), Paris (MATIF) ve Frankfurt (DBT) sayılabilir.

Ülkemizde ise 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulunun ve müteakiben 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının kurulmasıyla birlikte ülkemizde sermaye piyasalarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Menkul kıymetlerin alım satı-

mının etkin bir şekilde yapılabildiği piyasalar kurulmuş ve buna paralel olarak hukuki ve teknik altyapı hızla geliştirilmiştir. Sermaye Piyasasında önemli yapıtaşlarından biri olan Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası da SP.Kanununun 40. maddesi uyarınca 2001/3025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Anonim Şirketi (VOBAŞ) kurulmuştur. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB) ise 4 Şubat 2005'de ilk gongu vurulması ile faaliyete geçmiştir. VOB'da işlemlerin başlamasıyla birlikte finansal piyasalarımızda yeni bir dönem başlamış ve finansal sistemimizdeki bir eksiklik giderilmiş olmuştur. VOB ile birlikte geleceğe yönelik fiyatlar, Borsada oluşmaktadır.

Avrupa Birliğine girme yönünde ilerlemekte olan ülkemizde devlet her gün daha fazla alandan çekilmekte, fiyatların piyasada belirlenmesine imkan tanıyacak düzenlemeleri hayata geçirmektedir. Bunun yanında, sermayenin uluslararası dolaşımının önündeki engeller kalkmakta, her işletme dünyadaki gelişmelerden etkilenmektedir. Bu gelişmeler, yabancı işletmelerin kullandığı risk yönetim araçlarının ülkemizdeki işletmelerin hizmetine sunulmasını zorunlu hale getirmektedir (vobaş.org.tr).

1980'den sonra fiyatların serbest piyasada belirlendiği dışı açık bir sisteme geçilmesi, faizlerin serbest bırakılması, sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçilmesi, 1992'de Sermaye Piyasası Kurulu'nun yasal altyapıyı sağlaması ve son olarak 2001 krizinden sonra ekonomik istikrarın sağlanmaya çalışılması Türkiye'de Vadeli İşlemler Piyasasına zemin hazırlamıştır.

Vadeli işlem piyasaları ve anlaşmalarının kökeninde risk olgusu yatmaktadır. Örneğin bir çiftçi ürettiği pamuğun kilosunun 5 YTL olması halinde üretim maliyetlerini karşılayabildiğini ve makul bir kar elde ettiğini varsayalım. Aynı zamanda bir tekstil firmasının da pamuğun kilosunun 5 YTL'yi aşmaması halinde makul bir kar elde ettiğini varsayalım. Bu durumda tüm taraflar pamuk fiyatının değişim riski ile karşı karşıyadır. Çiftçi gelirinin azalmasına yol açacak fiyat düşüş riskine, tekstilci ise pamuk fiyatının artması riski ile karşı karşıyadır. Eğer pamuk fiyatları sabit kalırsa tarafların bir kaybı olmayacaktır. Ancak pamuk fiyatlarının değişmeyeceğinin garantisi yoktur. Fi-

yat riskini tamamlayan da bu istikrarsızlıktır. Vadeli işlemleri şu şekilde tanımlayabiliriz. Belirli bir değer ki bu değer mal, döviz, altın ve benzeri olabilir, gelecekte önceden belirlenmiş bir tarihte, önceden belirlenmiş bir fiyattan teslimine yönelik işlemleri ifade etmektedir. Bu işlemler bir kontrata dayanır ve fiziki piyasalar aracılığıyla (borsalar) işlem görür. Satıcı kontratta yer alan varlığın standart bir miktarını önceden belirlenmiş bir fiyattan ve gelecekte önceden belirlenmiş bir tarihte teslim etmeyi taahhüt ederken, alıcı ise aynı şartlarda teslimatı almayı taahhüt eder. Vadeli işlemlerin en temel özelliklerinden birisi, kontratların standart miktarlar üzerinden düzenleme zorunluluğudur.

Vadeli işlem sözleşmesi (Futures), bireyi belirli bir varlığı belirli bir fiyatla belirli bir günde almaya veya satmaya zorunlu kılan sözleşmelerdir (Sarıkamış, 1998). Daha geniş bir tanımla bu sözleşmeler, belirli bir miktar, kalite ve koşullarla standartlaştırılmış bir malın, menkul değer, göstergenin ya da yabancı paranın, işlem anında o vadeli işlem borsasında piyasa güçlerince belirlenen fiyattan, gelecekte belirli bir tarihte, yerde ve koşullarda satın ve teslim alınmasını ve teslim edilmesini içeren yasal olarak bağlayıcı sözleşmedir.

Vadeli işlem sözleşmeleri borsalarda yani organize piyasalarda alınıp satılırlar. Sözleşme vadeleri ve tutarları ile teminatlar ilgili borsa tarafında belirlenir. Tüm işlemler takas ile yapılır. Tarafların birbirini görmesi söz konusu değildir. Vade sonunda taraflar ya fiziki teslimat ile ya da nakdi uzlaşma ile sözleşmeyi sonlandırırlar (Gürsoy, 2007).

Vadeli İşlem Borsalarında takas odalarının çok büyük bir önemi vardır. Çünkü borsada bütün alım satım işlemleri takas odası aracılığı ile yerine getirilir. Takas odası alıcı ve satıcı arasında bağlantı kurar. Bu oda her işlem gününün sonunda üyelerinin kazanç ve kayıplarını hesaplar ve teminat yatırılmasını ister. Teminat yatırılmasında amaç, alıcı ve satıcının sözleşmeden doğan yükümlülüklerinin garanti altına alınmasıdır (Yükçü ve ark., 2004).

Vadeli işlem sözleşmeleri, döviz, faiz oranı ve mal (emtia) üzerine yapılabilir. İşlemler kur riski, faiz riski, fiyat riski gibi risklere karşı korun-

mak için vadeli işlem sözleşmeleri alırlar veya satarlar (Ceylan ve Korkmaz, 2004).

Vadeli işlemlerin yararlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Geleceğe yönelik fiyat oluşumu ve risk transferi. Örneğin, ihracatçılar, vadeli işlem sözleşmeleri kullanımıyla döviz cinsinden alacağını önceden YTL cinsinden sabitleyebilmekte ve kur riskine karşı korunarak müşterilerine daha uzun vadeli fiyat verebilmektedir. İthalatçılar ise yine bu sözleşmeleri kullanarak döviz cinsinden borcunu önceden YTL cinsinden sabitleyebilmekte ve kur riskine karşı korunarak daha uzun vadeli alım anlaşması yapabilmektedir.

- VOB'un sağladığı diğer önemli bir fayda da sözleşmelerin kaldıraç etkisidir. Yatırımcılar VOB'da sözleşme büyüklüğünün %10'u civarında bir teminat yatırarak çok daha büyük pozisyon alabilmektedir.

- Daha gerçekçi bir üretim planlaması,
- Malı temsil eden sözleşmenin alınıp satılması,
- Depoya, işleme ünitesine ihtiyaç olmaması,
- Satıcıların birbirlerine kolayca ulaşmaları, sözleşmeye taraf olacak yatırımcıları bulma maliyetinin azalması.

İZMİR VOB

Tarım Sektörü için VOB'un etkin kullanımı önem arz etmektedir. Varsayalım bir çiftçi için buğday ürünü iyi gözüküyor, fakat buna rağmen gözüne uyku girmiyor. Zira buğdayı satma zamanı geldiğinde fiyatların düşmesinden korkuyor. Bu uykusuzluğa bulunacak çözüm, buğday için vadeli işlem satmaktır. Bu durumda çiftçi bugün belirlenen fiyattan, gelecekte şu kadar kilogram buğdayı teslim etmek üzere anlaşmış olacaktır (Brealley ve Myers, 1996). Vadeli İşlem Borsasının 2005 yılında faaliyete geçmiş ve ülkemizde faaliyet gösteren tüm sınıai, zirai ve finansal işletmelerin risk yönetim ihtiyaçlarını karşılayacak ürünler ortaya çıkmıştır. 2005 de faaliyete geçen VOB'da artan işlem hacmi ve açık pozisyon sayısı ile VOB finansal sistemimizde kalıcı bir yere sahip olacağını işaretini de vermiş oldu. VOB vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin alınıp satıldığı ülkemizdeki tek Borsa'dır.

Ülkemizde tarımsal ürünlerin pazarlanmasında borsaların toplam işlem hacminin tarımsal hasıla-

ya oranı yıllar itibariyle artmaktadır. Nitekim, 1990 yılında yaklaşık %27 düzeyinde olan bu oran, 2003 yılında %77 düzeyine kadar yükselmiştir. 1994- 2003 yıllarını kapsayan dönem ortalaması ise %57'dir. 2003 yılındaki artışı borsa işlem hacmi içinde aynı ürünün el değiştirmesinden kaynaklanan mükerrer tesciller ve ithal tesciller açıklamak daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'de üretilen pamuğun yarısı ticaret borsalarında işlem görmesine rağmen, buğday'ın yaklaşık %15'i borsalarda işlem görmektedir.

Şu an itibariyle ülkemizde reel sektörün ve finansal piyasaların ihtiyaç duyduğu emtiaya ve finansal ürünlere dayalı 8 farklı vadeli işlem sözleşmesi Borsa'da alınıp satılmaktadır:

1. Pamuk (Ege Standart 1)
2. Buğday (Anadolu Kırmızı Sert)
3. DIBS-91 vadeli işlem sözleşmeleri
4. DIBS-365 vadeli işlem sözleşmeleri
5. İMKB 30 endeks vadeli işlem sözleşmeleri
6. İMKB 100 endeks vadeli işlem sözleşmeleri
7. YTL/USD Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri
8. YTL/Euro döviz vadeli işlem sözleşmeleri

Türkiye'de Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmeleri

Ülkemizin yüzölçümünün üçte birini tarım alanlarının oluşturduğu, 2005 itibarıyla tarım ihracatımızın 7,5 milyar \$'ı aşması; tarımın ulusal gelirdeki payının %11,6 olduğu ve kamu desteğinin en aza indirgenerek, fiyat riskine karşı korunmanın serbest pazar kurallarına bırakılmış olduğu dikkate alındığında tarım sektöründe vadeli işlemler borsasının etkin olarak kullanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tarım Sektörü için vadeli işlemler önem arz etmektedir. Zira tarım sektörü çok sayıda ve birbirinden habersiz üreticiden bulunmaktadır, fiyatların cazip olduğu yıllarda fiyatı artan ürünün ekim alanının genişletilmesi sonucu mal fazlalığı oluşması ve fiyatların beklenen düzeyin çok altına düşmektedir, fiyat tahmini yapmanın ve ekim alanı konusunda sağlıklı karar almanın zordur ve son olarak da risk transferi talebinin tarım sektöründe oluşmuş olmasıdır. Ayrıca Türkiye'de taban fiyat uygulamasından vazgeçilmesi sonucu fiyatların arz ve talebe göre piyasada oluşması tarım sektöründe vadeli işlemlerin uygulanabilirliğini

hızlandırmıştır.

Tarımsal vadeli işlem sözleşmelerine örnek olarak mısır soya fasulyesi, şeker soya yağı, soya unu, canlı hayvan, buğday, pamuk, kahve, şeker ve pamuğa dayalı vadeli işlem kontratları gösterilebilir.

Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmeleri ile:

- Geleceğe yönelik fiyatların oluşması,
- Doğal üretim planlaması,
- Etkin risk yönetimi,
- Daha geniş katılım ile fiyat oluşumu,
- Fiyatların oluşumunda üretim ve tüketimin mevsimselliği faktörünün etkisinin asgariye indirilebilmesi,
- Tarımsal ürünlerin bir yatırım aracına dönüşmesi mümkün olacaktır.

Vadeli İşlem Sözleşmelerinin kullanmanın üç amacı vardır: Bunlar, korunma, yatırım ve arbitrajdır. Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri de aynı amaçlarla kullanılır.

Ülkemizde İzmir VOB'ında tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri olarak iki tane enstrüman vardır. Bunlar;

- VOB-Ege Pamuk Vadeli İşlem Sözleşmesi
- VOB- Anadolu Kırmızı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmesi

Pamuk ve buğday vadeli işlem sözleşmeleri ile bu ürünler bir nevi yatırım aracına dönüşmektedir.

VOB-Ege Pamuk Vadeli İşlem Sözleşmesi

Türkiye pamuk üretiminde yıllık 850 bin ton ile Dünyada 7'inci sıradadır. Yıllık 1,4 milyon ton pamuk tüketimi yapılmaktadır. Türkiye yıllık 500 bin ton pamuk ithalatı ile dünyada 4'üncü sıradadır. Pamuk ve pamuğa dayalı tekstil sektörünün GSMH içerisindeki payı %11 civarındadır. ISO 2002 yılı 500 büyük sanayi kuruluşu raporunda yer alan şirketlerin %20'si tekstil şirkettir. Türkiye'nin yıllık ihracatının %36,7'si tekstil ve hazır giyim sektöründen kaynaklanmaktadır. Pamuk ve tekstil sektörü toplam istihdam içerisinde en önemli paya sahiptir. Ayrıca, Pamuk fiyatları piyasada serbestçe belirlenmekte ve devletin herhangi bir müdahalesi yoktur ve pamuk ithalatı serbest olup herhangi bir vergi ve kısıtlama uygulanmamaktadır. 100 yıldır faaliyet gösteren aktif bir spot piyasası vardır. Pamuk miktar ve

değer açısından yeterli genişliğe sahip bir üründür, bu nedenle piyasada arz ve talep açısından sürekliliği sağlayabilecektir. Aynı zamanda pamuk standardize edilebilir ve kalite olarak sınıflandırılabilir bir tarım ürünüdür, bu özelliğinden dolayı kolaylıkla kontrat kapsamına alınabilmektedir (Arisoy ve ark., 2005).

VOB- Anadolu Kırmızı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmesi

Buğday, üretim ve tüketim değeri, ithalat-ihracat hacmi ve sağladığı istihdam imkanı açısından Türkiye'de öne çıkan tarımsal ürünlerden biridir. Bu sebeple, buğday üzerine dizayn edilen bir vadeli işlem sözleşmesi, buğdayın yüksek fiyat hareketliliğinden kaynaklanacak risklerden geniş bir kesimin korunmasına yardımcı olmaktadır.

Buğday üreticileri ya da bu üreticileri temsilen çeşitli kuruluşlar, henüz ekim dönemindeyken ileride hasadı yapılacak olan buğdayın hangi fiyattan satılacağını bilecek, fiyatların düşmesi halinde maruz kalacakları zararlara karşı kendilerini korumuş olacaktırlar. Diğer yandan buğdayı hammadde olarak kullanan üreticiler, hammadde alımı yapacakları tarihte buğdayın fiyatının yükselmiş olma olasılığına karşı, vadeli işlem sözleşmesinde işlem yapıp buğdayın gelecekteki fiyatını sabitleyerek karşı karşıya oldukları riskten korunma olanağına sahip olacaktırlar. Ayrıca buğdayın yüksek fiyat hareketliliği sonucu, buğdaya dayalı vadeli işlem sözleşmeleri, mali kaynaklarını değerlendirmek isteyen yatırımcılara yüksek getiri olanağı sunan bir yatırım aracı olarak da hizmet edecektir (www.vob.org.tr).

VOB-Ege Pamuk ve Anadolu Kırmızı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Getirileri

- Tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin spot piyasadaki fiyat dalgalanmalarından kendilerini koruyarak önemli bir risk yönetim aracına kavuşmuştur,
- Finansal alanda faaliyet gösteren kurumların yeni bir yatırım aracını portföylerine eklemiştir,
- Fiyat riskinden korunan üreticilerin pazar paylarını artırmaları mümkün hale gelmiştir.
- Sanayicilerin istikrarlı fiyat üzerinden girdi temin edebilmeleri sonucu üretim maliyetlerini ve satış fiyatlarını gerçekçi bir şekilde planlayabil-

meleri sağlanmıştır.

Pamuk ve Buğday Vadeli İşlem Sözleşmesinin sağlayacağı ekonomik faydalar ise şu şekilde sıralanabilir;

- Geleceğe yönelik pamuk ve buğday fiyatlarının oluşması,
- Gelecekte oluşan fiyatlar ile doğal üretim planlaması,
- Etkin risk yönetimi,
- Fiyatların geniş katılımı ile oluşması ile daha gerçekçi fiyatlar,
- Etkin risk yönetimi, istikrar rekabet avantajı yaratacaktır.
- Üreticiler, sanayiciler, ihracatçılar, ithalatçılar vadeli işlem sözleşmesi ile riske karşı korunma imkanına sahip olacaktırlar.
- Pamuk ticaretinin daha kolay ve düşük maliyetle yapılabilir hale gelmesi.
- Pamuk vadeli işlem sözleşmesi ile pamuk ve buğday bir nevi menkul kıymete dönüşmektedir.

SONUÇ

Doğru finansal karar alma, etkin fiyatlarla mümkün olabilir. Mevcut durumda birçok varlığın etkin fiyatını piyasalardan elde etmek mümkün olmamaktadır. Çok sayıda katılımcının işlem yapması suretiyle borsalarda oluşan fiyatlar, taraflara güvenilir bir fiyat göstergesi sunmaktadır. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasında oluşan fiyatlar özellikle tarımsal ürünlerde güvenilir bir gösterge olacaktır. Ayrıca, ülke ekonomisinde sadece bankacılık ve finans sektörü değil, aynı zamanda ihracat ithalat ve tarım sektörü gibi tüm sektörlerde gelecekteki belirsizliklerin en aza indirilmesi imkanı sunulacaktır. Bu da yatırımların artmasıyla başlayarak ülkenin ekonomik verilerinde olumlu gelişmelerin yaşanmasına yol açacaktır. Tarımsal ürünlerin vadeli işlem sözleşmeleri kapsamında alınması ile tarımsal işletmelerin dönemsel olarak piyasada daha güvenli hareket etmeleri sağlanacaktır.

Vadeli İşlemler Piyasasında kontratların kayıt altına alınması sayesinde ticaretin izlenmesi kolaylaşacak ve piyasada yaşanan fiyat belirsizliği azalacaktır.

VOB Türkiye tarım ihracatının gelişimine doğru- dan ve dolaylı olarak katkı sağlanacaktır. Türki-

ye'de pamuk ve buğdayın işlem gördüğü VOB'un işlem hacmi 2006'ya göre 2007'nin ilk yarısında yüzde 600 arttı. Bu iki ürün arasında ağırlıklı olarak tercih edilen ise tekstil sektörünün hammaddesi olan pamuk oldu. Bunun en önemli sebebi ise ihracata dayalı tekstil sektörünün risklerden kaçınmak istemesidir.

VOB'un hızla büyümesi ve diğer tarım ürünlerinin de borsada işlem görmeye başlamasıyla yatırımlarını VOB'da değerlendirenlerin pastadan daha büyük pay almasını sağlayabilecektir.

VOB'un tarım sektörüne katkısını artırılması için; tarımsal üretimde ciddi payı olan zeytin ve zeytinyağı, fındık ve ayçiçeği ürünlerinin adaptasyonu sağlanmalı ve bu çerçevede VOB kapsamına alınmalıdır. Bu şekilde, zeytin ve zeytinyağı alım fiyatlarının üreticiyi düşük piyasa fiyatlarına karşı korumuş ve fiyat istikrarı sağlamış olacaktır. Ayrıca, fındığın destekleme alım kapsamında olması nedeni ile devletin mali bir yük altında bulunması ve fiyat istikrarı sağlanamaması nedeni ile üreticinin sıkıntı yaşaması önlenir. Son olarak, zeytin ve ayçiçeği yağında uygulanmaya başlanan prim sistemi yükünden devletin kurtarılması, çiftçinin üretim planını fiyat riskinden arınmış olarak yapması sağlanabilir.

Tarım üreticilerine VOB hakkında eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Bu çerçevede, kurumlarda eğitimler düzenlenmesi, piyasayı tanıtıcı seminerler verilebilir. Ayrıca, küçük kasaba ve ilçelerde halkın danışabileceği birimler oluşturulabilir.

VOB'un teknolojik altyapısı gözden geçirilerek, uzaktan erişime imkân verecek bir yapıya kavuşturulmalıdır. Böylece yatırımcı işlemlerinin daha hızlı değerlendirilmesi imkanı elde edecektir. Dolayısıyla, gerekli teknoloji yatırımlarının bir an önce yapılması piyasanın sağlıklı gelişmesi için hayati öneme sahiptir (TSPAKB, 2007) .

VOB'da işlem gören kontratlar üzerindeki %0 stopaj oranı, kalıcı hale getirilmelidir. VOB'da ve tezgâh üstü piyasalarda işlem gören türev ürünlerin gelişimi ve çeşitliliği dikkate alındığında gelişme kaydedilecek çok alan olduğu ve ülkemizde çok yeni olan İzmir VOB'un Tarım Sektörü açısından gelecek vaat ettiği ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

- Arısoy, Ebru ve Ark, 2005, Vadeli Ürün (Emtia) Borsaları ve Dış Ticaret Açısından Önemi, DTM EAD Müdürlüğü Araştırma Raporu.
- ASKON, 2007. Türkiye Ekonomisi 2007, ASKON, Nisan 2007, ss.26- 27.
- Brealey, Richard. A. ve Myers Stewart. C., 1996 Principles of Corporate Finance, Fifth Edition, McGraw-Hill Companies Inc., USA. s.357.
- Ceylan, Ali ve Korkmaz, Turhan, 2004, Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, Ekin Yayınları 2004, s.326.
- DPT, 2006, Ekonomik Gelişmeler, <http://ekutup.dpt.gov.tr>
- Ersan, İhsan, 1997, Finansal Türevler, Literatür Yayıncılık, İstanbul 1997, s.9.
- Güneş, Erdoğan, 2004. Tarım İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Doğrusal Programlama Yöntemiyle Belirlenmesi Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmeleri Araştırması, Ankara, s.1.
- Gürsoy, Cudi Tencer, Finansal Yönetim İlkeleri, Doğu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.828
- Karslı, Muharrem, 2003, Sermaye Piyasası, Borsa, Menkul Kıymetler, Alfa Yayınevi, İstanbul, s.273.
- Kondak, Nuray, İşletmelerde Finansman Sorunu ve Çözüm Yolları, Der Yayınları, İstanbul, s.273
- Kıral, Taner ve Akder, Halis, 2000, Makro Ekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi (2 cilt), Yayın No.38, Ankara 2000, s.1-19.
- Sarıkamış, Cevat, 1998, Sermaye Pazarları, Alfa Yayınları 1998, s.76.
- TSPAKB, 2007, Sermaye Piyasasında Yeni Ürünler, Mayıs 2007, s.23.
- TÜBITAK, 2003, Tarım ve Gıda Paneli, Temmuz 2003, s.7.
- Yalçınkaya, Neslihan ve ark., Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Yıl 2006, Cilt 13, Sayı 2, ss 97-118.
- Yavuz, Fahri, 2005, Türkiye'de Tarım, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Aralık 2005, s.9.
- Yükçü, Süleyman ve Ark, 2004, Finansal Yönetim, Vizyon Yayınları, İzmir 1999, s.1178. www.vobas.org.tr